

СПЕЦИФІКА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ВІРТУАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ У СОЦІОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

У даній статті автор з'ясовує підходи до виокремлення та систематизації віртуальних спільнот. У дослідженні подані найбільш відомі наукові розробки щодо типологізації віртуальних спільнот як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Здійснено порівняння типологій з авторською концепцією систематизації віртуальних спільнот на основі критерію соціального управління та контролю. Вказуються перспективи виокремлення нових видів та типів віртуальних спільнот у соціумі.

Ключові слова: віртуальність, віртуальна спільнота, типологізація.

В данной статье автор выясняет подходы к выделению и систематизации виртуальных сообществ. В исследовании представлены наиболее известные научные разработки по типологизации виртуальных сообществ как отечественных, так и зарубежных авторов. Осуществлено сравнение типологий с авторской концепцией систематизации виртуальных сообществ на основе критерия социального управления и контроля. Указываются перспективы выделения новых видов и типов виртуальных сообществ в социуме.

Ключевые слова: виртуальность, виртуальная община, типологизация.

In this article the author explains the approach to distilling and organizing virtual communities. The study presents the most famous scientific researches on the typology of virtual communities. The article includes comparison of typologies with the author's concept of organizing virtual communities based on criteria of social management and control. Indicated the prospects of emerge of new species and types of virtual communities in society.

Key words: virtuality, virtual community, typologies.

Постановка проблеми. Нова реальність існування суспільних утворень вимагає від представників наукових кіл використовувати певні терміни. Останніми десятиліттями для позначення частини явищ та фактів життєдіяльності спільнот активно використовується термін «віртуальність» (похідні – «віртуальний», «віртуалізація», «віртуалізований» тощо). Етимологія цього слова має давнє походження. Онлайн словник Вебстера стверджує, що слово «віртуальний» (virtual) вживалось в англійській літературі ще до початку XV століття. Також лінгвістам відомий французький аналог цього слова – «virtuel» це означає, що слово індоевропейської групи дуже старе. Важливо у цьому слові те, що воно часто використовується у протиставленні словам «реальний», «справжній». Ще в староанглійській мові (з XI століття) зустрічається слово «virtue». У староанглійській vertu («сила»), у французькому vertu, латинь virtus – strength, courage, excellence (сила, міцність; мужність, сміливість; перевага). Одне із значень цього слова – сила, яка діє непомітно, без фізичного, матеріального контакту, невидима сила. Це слово вживалося на противагу «реальному» [1].

Виклад основного матеріалу. Термін он-лайнове або віртуальне співтовариство виник у процесі розвитку Інтернету і означає новий тип співтовариства, що функціонує в електронному просторі та представляє об'єднання користувачів мережі в групи із загальними інтересами для роботи в електронному просторі, використовуючи при цьому Інтернет-технології.

Перш за все, слід наголосити, що позиції самих дослідників у плані розгляду концепту віртуальності та віртуальних спільнот, а точніше, та пристрасність, з якою вони часом ставляться до свого об'єкта є причиною явних та прихованих протиріччів. Саме надмір цієї пристрасності, зокрема, щодо розгляду такого аспекту віртуалізації, як вплив Інтернету, зумовлює ситуацію, яку Дж. Слевін охарактеризував таким чином: «Багато суперечок щодо природи та впливу Інтернету не виходять за межі протистояння двох ворогуючих сторін, котрі займають радикально протилежні точки зору стосовно його значення. В одному кутку рингу ми знаходимо радикальних оптимістів, які проголошують входження до нової ери завдяки Інтернету та нові можливості

проведення життя «на екрані» і які не втомлюються стверджувати, що можливості цієї нової ери – безмежні. У другому кутку перебувають «Інтернет-скептики», які б'ють тривогу, попереджуючи про жахи такого нового буття, де люди, попри все, навпаки – відчуватимуть себе роз'єднаними та відчуженими від найважливіших речей їхнього світу» [2, с. 8].

Останнє десятиліття віртуальні спільноти стали важливим елементом життя соціуму, активно вплетені в соціальну взаємодію. Тому метою даного актуального дослідження є з'ясування підходів до типологізації віртуальних спільнот у сучасному соціумі. Завданнями дослідження ми поставили огляд актуальних наукових типологій віртуальних спільнот, порівняння найбільш відомих типологій з авторською концепцією систематизації віртуальних спільнот на основі критерію соціального управління та контролю, намічення перспектив виокремлення нових видів та типів віртуальних спільнот у соціумі.

Термін «віртуальний» є концептом, який часто використовується в різних конотатах, але рідше в різних денотатах. У філософії є декілька спроб тлумачення віртуальності, першою найбільш ґрунтовною вважається концепція Жюльє Дельоза. Ж. Дельоз вибудовує спеціальну логіку Єдиного, сутність якої полягає в обґрунтуванні необхідного існування двох імен, з яких на основі емпірії визначається одне, з якого й походить онтологічна однозначність Буття. Однією з таких пар (або «двійок Дельоза») виступає дихотомія «віртуальне/реальне». Домінуючим елементом пари, «іменем Буття» виявляється віртуальне, оскільки саме завдяки останньому певна актуальна сутність (симулякр) однозначно зберігає власне Буття. «Весь світ – не що інше, як віртуальність, актуально існуюча лише в згинах душі, яка виражає його, бо душа діє завдяки внутрішньому розгину, за допомогою якого вона складає уявлення про включений у неї світ» [3, с. 45]. Актуальне у трактуванні Ж. Дельоза являє собою лише певне положення речей та досвіду, тобто план іманентності є тільки віртуальним. «Актуалізація віртуального завжди відбувається за допомогою відмінності, розбіжності чи диференціації. Актуальні терміни ніколи не схожі на віртуальність, яка актуалізується ними» [4, с. 260]. Окрім того, віртуальне має такі характеристики як: по-перше, воно виступає «нефілософським припущенням будь-якої філософської думки»; по-друге, виконує роль того, що прикріплює сутність до її Буття; по-третє, завдяки йому здійснюється критика теорії референції, бо остання нездатна побудувати іманентність, перетворити віртуальне на реальне.

Розвиток інформаційного суспільства ставить питання співвідношення реального і віртуального та їх взаємовплив. На думку М. Кастельса, сьогодні зароджується нова культура – «культура реальної віртуальності». Ефекти нових технологій охоплюють всі види людської діяльності,

інформаційна технологія ініціює мережеву логіку змін соціальної системи, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості, коли здатність до реконфігурації стає «вирішальною рисою суспільства» [4, с. 495]. Це все посилене занурення суспільства в мережу Всесвітньої павутини, помічають багато дослідників, акцентуючи увагу на зсуві індивідуальної активності з реальної площини у віртуальну.

Віртуальна спільнота в цілому зберігає усі істотні ознаки традиційної соціальної групи, за тим важливим винятком, що тут спільною для групи людей територією є віртуальний простір, безпосередньо виявлений через інтерфейси.

Науковці виділяють два принципово різних трактування віртуальної спільноти. Прихильники першої вважають, що така спільнота – це всі, хто використовує Інтернет для спілкування. Ці люди не вступають у міжперсональну взаємодію, але засвоюють загальний дискурс, стають носіями спільної віртуальної культури. Тому вони й об'єднані у «спільноту».

З іншої точки зору, віртуальна спільнота – не локальна мережа реально взаємодіючих в Інтернеті людей, що використовують для цього той чи інший спільний для всієї групи засіб спілкування. Вони об'єднані за принципом більш-менш постійних контактів унаслідок спільного для них інтересу. Таке розуміння віртуальної спільноти за змістом співпадає з класичним визначенням соціальної мережі, згідно з яким мережа є певним набором акторів та їх відносин [5].

Особливостями віртуальних спільнот є те, що вони побудовані на принципах децентралізованої ієрархії і часткового лідерства, широкої спеціалізації її членів і стимулювання особистих, неформальних відносин між ними. Г. Рейнгольд до характеристик подібних спільнот уводить фактор спільності інтересів і взаємної турботи один за одного членів спільноти [6]. Особливістю віртуальної спільноти можна назвати і постійний обмін інформацією, думками, почуттями, тобто триваючу дискусію. Важливим у цьому – є підтримка подібного обміну, що будується на бажанні спілкуватися. В. Щербина зазначає, що описові дослідження інтернет-комунікацій констатують наявність специфічних особливостей мови, соціальної ієрархії, індикаторів соціального статусу і соціальних норм, що, власне, й дозволяє говорити про віртуальні спільноти як про особливу соціальну субкультуру, яка виникає на наших очах [7].

С. Кудрявцева, В. Колос пропонують наступну класифікацію віртуальних спільнот: постійні (проблемно-орієнтовані) – віртуальні лабораторії, дискусійні групи, співтовариства, що підтримують розвиток інформаційних просторів: динамічні, з періодично змінюваним складом – освітні співтовариства, співтовариства зі спеціальними інтересами: тимчасові – проектні групи, що з'являються і розчиняються в міру виникнення і виконання проектних завдань [8].

Віртуальні спільноти виявляють свою активність не лише в процесі обміну інформацією у мережі Інтернет. Існує такий прояв мережної взаємодії у позакомп'ютерному просторі як флешмоб (flash mob – миттєва юрба) – несподівана поява людей у заздалегідь обумовленому місці зазначений час, організована шляхом передачі сценарію спільних дій через мобільні телефони та спеціалізований інтернет-сайт. При цьому, як правило, учасники виконують заздалегідь домовлені дії і швидко розходяться. Ідею флешмобу, як уважають науковці, запропонував уже згадуваний нами Г. Рейнгольд, «... креативник і дослідник мережевої культури. У книзі «Розумна юрба: наступна соціальна революція» він пов'язує це явище з новою можливістю «групи людей організувати пряму колективну дію, яку вони були не здатні здійснити раніше, до появи Інтернету та мобільного телефону» [6]. Прикладами такого впливу є, зокрема, дії антиглобалістів, які координують спільні акції протесту через Інтернет та мобільну телефонію. На думку Г. Рейнгольда, флешмоб – провісник розвитку «розумної юрби», яка спроможеться на організовані дії без участі попередньо організованих структур, діятиме лише на засадах усвідомлення необхідності спільної дії усіма індивідами, з яких вона складається.

Більш звичним та менш радикальним явищем сприймаються комунікативні спільноти, що виникають власне у Мережі – так звані «network community» – мережні спільноти. Вони включають представників різних груп за інтересами – як традиційних (вчених, лікарів, літераторів, туристів, домогосподарок), так і нових, появу яких викликав розвиток кіберкомунікативних мереж.

Одним із видів комунікативних спільнот є соціальні мережі – соціальні структури, які утворені індивідами або організаціями. Вони відображають різні зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками. Вперше термін було запропоновано в 1954 році Дж. А. Барнесом. Аналіз соціальних мереж (має відношення до теорії мереж) перетворився на основний метод досліджень в сучасній соціології, антропології, географії, соціальній психології, інформатиці та дослідженні організацій, а також поширену тему для досліджень та дискусій. Дослідження в декількох академічних сферах показали, що соціальні мережі діють на багатьох рівнях, починаючи від родин, і закінчуючи цілими націями, та відіграють важливу роль в тому, як розв'язуються проблеми, працюють організації, та досягають успіху на шляху до власних цілей індивіди [8].

Автор убачає адекватним типологізувати віртуальні спільноти на основі критерію управління та соціального контролю. Згідно з цією типологією віртуальні спільноти можна поділити на макрорівень (електронний уряд), мезорівень (співтовариства в межах формальних організацій, господарських

єдиниць) та мікрорівень (співтовариства на основі індивідуального членства). Кожен з цих рівнів має свій набір базових характеристик: кількість членів, формат прийняття рішення (нормативний припис, економічна доцільність або усний договір), масштабність впливу на розвиток соціуму тощо [9].

Співвідносячи вказані типології, можна виокремити спільне і відмінне в них. Так усі типології одиницею аналізу вважають людину, яка є активним творцем спільноти. Віртуальні спільноти є породженням активності людини в іншій сфері реальної взаємодії (реальна проблемна ситуація, розподіл владних повноважень, економічна взаємодія, цікавість тощо). Також спільною характеристикою є актуальність існування віртуальних спільнот за принципом «тут і зараз» – головним критерієм тривалості існування є активність членів віртуальної спільноти. Такі спільноти наділені високим ступенем автономності, де є свій час, простір та принципи взаємодії між учасниками. Найбільш вираженою характеристикою віртуальних спільнот є їх інтерактивність, тобто одночасна взаємодія з іншими «реальностями», в тому числі, тими, які породжують вказану віртуальну спільноту.

Будь-яка віртуальна спільнота наділена певним рядом характеристик, які виокремлюють її з числа інших подібних спільнот: причини створення, кількість активних членів спільноти, характер взаємодії з навколишнім середовищем. До цих критеріїв ми також, звичайно, відносимо позицію автора, який вивчає віртуальні спільноти в режимі «реального часу».

Соціально-психологічною основою для віртуальних спільнот слугують принципи індивідуалізму, свободи самовираження, рівного і вільного доступу до будь-якої інформації. Ці установки ніде не зафіксовані, оскільки не існує «Правил Інтернету» або «Конституції Мережі». Проте, останнім часом є спроби вироблення таких правил [10]. Тут можна провести аналогію з реальним соціальним простором, де також існуючі правила виробляються на основі об'єктивних можливостей і обмежень. Саме середовище створює передумови для певної ідеології. Інтернет як мультинаціональний полікультурний простір важко уявити без крайнього лібералізму, при якому користувач переважно сам повинен ставити собі обмеження. При цьому потреба в однодумцях обумовлює об'єднання користувачів. Таким чином, інтеракція в Мережі передбачає наявність спільних інтересів. Спільноти, які утворилися у віртуальному просторі, консолідує колективні інтереси, що визначають атмосферу спілкування і соціальні зобов'язання.

Висновки. На нашу думку, середовище взаємодії віртуальних спільнот є найбільш динамічним у плані появи нових видів та типів цих спільнот. Цьому сприяють урізноманітнення реальностей, які породжують такі спільноти. Зміна в характері активності людини, яка є основним творцем та регулятором віртуальних спільнот також є передумовою появи нових утворень. Вже

на сьогодні існує достатній рівень технічного прогресу для формування віртуальних спільнот, де породжуючою реальністю є віртуальна реальність.

Усі ці характеристики підвищують інтерес науковців до детального мультидисциплінарного аналізу віртуальних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віртуальність. Он-лайн словник Вебстера [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/virtual?cx=partner-pub-0939450753529744%3Av0qd01-tdlq&cof=FORID%3A9&ie=UTF-8&q=virtual&sa=Search#922>
2. Slevin J. The Internet and Society: Central Themes and Issues [Text] / J.Slevin // Questioning Answers and Answering Questions. – Aarhus, 2002. – P. 7–13.
3. Делёз Ж. Складка. Лейбниц и барокко [Текст] / Жиль Делёз; / общая редакция и послесл. В. А. Подороги; пер. с франц. Б. М. Скуратова – М. : Издательство «Логос», 1997. – 264 с.
4. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М.Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / [Под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Academia, 1999. – С. 494-505
5. Шайгородський Ю. Ж. Політика : взаємодія і реальність міфу: Монографія / Ю. Ж. Шайгородський. – К. : Знання України, 2009. – 400 с
6. Рейнгольд Г. Умная толпа: новая социальная революция / Говард Рейнгольд. – Пер. с англ. А. Гарькавого. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 416 с.
7. Щербина В. Соціальні риси мережних спільнот / В/ Щербина [Електронний ресурс] // Соціальна психологія. – 2005. – № 2 (10). – С. 139–149. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=37&c=701>
8. Остапенко М. Суб'єкти політичної комунікації в інформаційному суспільстві [Текст] / М. Остапенко // Гілея: Науковий вісник, збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 44. Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_44/Gileya44/P6_doc.pdf
9. Афанасьєв Д. М. Діяльність мережних спільнот як об'єкт управління та соціального контролю [Текст] / Дмитро Афанасьєв // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : збірник наукових праць ДонДУУ. – Т. XI. – Вип. 145. – Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010 – С. 285–291
10. Декларация виртуального индивидуализма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.amilner.com/2010/12/13/declaratio/>

Рецензенти: Осипов А.О., д.філос.н., професор;
Ляпіна Л. А., к.політ.н., доцент.

© Афанасьєв Д. М., 2011

Дата надходження статті до редколегії 26.09.2011 р.